

Təhsilin idarə edilməsində liderlik anlayışı

XXI əsrdə cəmiyyətin bütün sahələrinin sürətli inkişafı sahələrarası əlaqələrin genişlənməsinə səbəb olmuşdur ki, bu da özünü ilk növbədə idarəetmə sahəsində innovativ metodlardan istifadə olunmasında göstərir. Bildiyimiz kimi, idarəetmə anlayışı bütün sektorlarda istifadə olunan ən universal və ümumi termdir. İnkişaf edən cəmiyyətimizdə idarəetmə yalnız texniki və maddi istehsal sahələrində deyil, sosial və qeyri-maddi istehsal sahələrində də səmərəliliyin artırılmasında çox əhəmiyyətli rol oynayır. Bu səbəbdən idarəetmənin bazis xüsusiyyətləri bütün sahələr üçün ortaq ola bilər, lakin təhsilin idarə edilməsinin əsas fərqləndirici meyarı onun pedaqoji əsaslarla təşkil olunmasıdır.

Ötən əsrin əvvəllərindən başlayaraq, təhsil idarəetməsi anlayışının müəyyən olunması və onu ifadə edən əsas xüsusiyyətlərin təyin olunması ilə bağlı bir çox araşdırmalar aparılmışdır. Təhsilin idarə edilməsi, təhsil sistemi və onun mövcud resurslarından ən səmərəli şəkildə istifadə edərək, əvvəlcədən müəyyən olunmuş təməl məqsədlərə nail olmaq üçün həyata keçirilən fəaliyyətlər məcmusudur.

Müasir dövrdə təhsil prosesinin mərhələlərində və idarə olunmasında təhsil meneceri, lider idarəçi, təhsildə liderlik və s. kimi yeni anlayışlardan istifadə olunur. Ancaq bunlar arasında müasir təhsil islahatları və inkişafı ilə bağlı olaraq təhsildə liderlik və lider idarəçi anlayışları daha güclü marağa səbəb olmuşdur. Müasir ədəbiyyatlarda da təhsilin idarə olunmasında liderliyin əhəmiyyəti xüsusi vurğulanır.

Təhsildə liderlik anlayışı 1970-ci illərdən etibarən yüksək nailiyyətlər əldə etmiş təhsil müəssisələri üzərində aparılan araşdırmalar nəticəsində meydana gələrək daim dəyişən və inkişaf edən cəmiyyət şərtlərinə uyğunlaşma prosesində təhsil müəssisələrinin səmərəli fəaliyyət göstərə bilməsi, təhsilalanların vaxtlarının doğru dəyərləndirməsində idarəçinin təsiri, təhsil müəssisəsi tərəfindən həyata keçirilən bütün fəaliyyətlərdə idarəçinin öndə olması kimi xüsusiyyətləri özündə ehtiva etmişdir.

Tədqiqatçılara görə, əsl liderlik dedikdə müəssisədaxili liderlik davranışları göstərilməsindən daha çox təşkilati səviyyədə liderlik nəzərdə tutulmalıdır. Müəssisədaxili liderlik müəssisəni sadəcə fiziki və maddi baxımdan inkişaf etdirə bilər. Halbuki təşkilati liderlik təşkilati dəyərlər yaratmağa və onları reallaşdırmağa xidmət edərək təşkilatlara tarixilik, marka dəyəri və dinamiklik qazandırır.

Təhsildə idarəetmənin yeniləşdirmək zərurətinin meydana çıxdığı müasir dövrdə təhsil müəssisələrində rəhbər işçiyə verilən tələblər yeni meyarlar ilə xarakterizə olunur. Təhsil menecerlərində sadəcə idarəçilərə məxsus davranış və bacarıqların olması artıq yetərli sayılmır, çünki cəmiyyətdə təhsil statik deyil, daim və fasiləsiz olaraq dəyişməkdədir. Bu səbəbdən təhsil menecmentində bu dəyişikliklərə çevik reaksiya verə biləcək və cəmiyyətin aktual proseslərinə doğru şəkildə uyğunlaşa biləcək lider-idarəçilərə ehtiyac yaranmışdır.

Təhsil meneceri üçün idarəetmə elminin təqdim etdiyi əsas anlayış, bilik və bacarıqlara sahib olmaq kifayət deyil. Təhsil meneceri əslində şəxsiyyət yetişdirmə, təhsilalanlar və təhsilverənlər üçün əlverişli öyrənmə şəraiti yaratmağa yönəlik olaraq təhsil müəssisəsinin çalışma mühitinin qanəedicisi və məhsuldar bir hala gətirilməsi istiqamətində müvafiq fəaliyyətlər göstərməlidir. Nəticə etibarilə təhsil meneceri “təhsil lideri” olmalıdır.

Təhsil müəssisəsi idarəçisinin “təhsil lideri” olması üçün təməl modelləri U.Smith və R.Andrews-in 1989-cu ildə çap olunan “Instructional Leadership: How Principals Make a Difference” kitabında 4 şəkildə təsnifləşdirilmişdir:

1. Mənbə yaratmaq rolu - idarəçi müəssisəni məqsədinə çatdırmaq üçün gərəkli olan hər cür mənbəni tapar və təmin edər.
2. Tədrisin təşkili baxımından mənbə olmaq rolu - idarəçi təhsilverənlərlə ünsiyyət quraraq onların yeni tədris vəsaitlərindən və tədris strategiyalarından istifadə etmələrini təmin etməlidir.
3. Ünsiyyət yaratmaq rolu - idarəçi bu rolunu təh-

sil müəssisəsinin vizyonunun, proqramının hər kəs tərəfindən anlaşılmasını təmin edərək, yəni müəssisənin mövcud heyəti arasındakı ünsiyyətə gücləndirərək yerinə yetirir.

4. Öndə olan bir insan olmaq rolu - idarəçi pedaqoji lider olaraq təlim-təربiyə mühitində, şöbə iclaslarında iştirak etməli, təhsilverənlərlə və təhsilalanlarla söhbətlər aparmalıdır. Təhsil müəssisəsinin hər yerində öz varlığını hiss etdirməlidir.

Bundan başqa “təhsil lideri” kimi bir təhsil menecerinin, təşkilatını məqsədlərinə çatdırma bilmək və təşkilatın varlığını davam etdirə bilməsi üçün bu keyfiyyətlərə sahib olması lazımdır:

- * Bir “hədəfi” olmalıdır: hədəfləri hər kəs tərəfindən anlaşılmalı, planlama, tədris və qiymətləndirməyi koordinasiya edərək nailiyyətləri artırmağa çalışır;
- * Hədəfi fəaliyyətə çevirmək: bütün komanda daim çalışaraq məktəbin məqsəd və gözləntilərini fəaliyyətlərində vurğulayır;
- * Dəstəkləyici bir mühit yaratmaq: elmi əsaslarla istiqamətləndirilmiş, nizamlı və məqsədyönlü məktəb mühitini təmin etmək;
- * Müəssisədə baş verən bütün proseslər haqqında məlumatlı olmaq: müəllim və şagirdlərin nə etdikləri və nələri daha yaxşı edə biləcəkləri haqqında bilməli və bunu tətbiq etməlidir;
- * Müəssisədəki qeyri-formal qrupları təyin edə bilməli və onları idarə etməlidir;
- * İctimaiyyətin milli xüsusiyyətlərinə uyğun dəyərlər sistemində malik olmalıdır;
- * İnsanlar üzərində doğru təsiretmə gücünə sahib olmalıdır;
- * Xarizmatik lider meyarlarına malik olmalıdır;
- * Başqalarının fikirlərinə hörmətlə yanaşmalıdır;
- * Fərqli düşüncələrə bitərəf mövqedən baxmalı və onları anlamağa çalışmalıdır;
- * Başqalarının öz fikirlərini sərbəst olaraq bildirmələrinə maneə olacaq davranışlardan çəkinməlidir;
- * İş birliyinə açıq olmalıdır;
- * Birlikdə çalışdığı insanlara qarşı sevgi dolu və dostcasına bir münasibət göstərməlidir;
- * Yeni, innovativ fikirlərə açıq və onları sınaqdan keçirməyə istekli olmalıdır;
- * Proqnoz edə bilmə bacarıqlarına sahib olmalıdır;
- * Hadisələrə çoxtərəfli mövqedən baxmalıdır ki, ədalətsizliyə yol verməsin;
- * İnsanlarla ünsiyyət qura bilmək bacarıqlarını inkişaf etdirməlidir;
- * Özünə nəzarət etməlidir;
- * Öz hədəflərini yüksəltməlidir;
- * Problemləri ən az zərərli həll edə bilmək bacarıqlarına malik olmalıdır;
- * Zaman və resursları səmərəli idarə etməlidir;
- * Motivasiya etməyi bacarmalıdır;
- * Obyektiv və şəffaf qiymətləndirməyi bacarmalıdır və s.

Qeyd etmək lazımdır ki, təhsil həyatı təhsilalanların həyata hazırlanmasında, xüsusilə də gələcək həyatlarına istiqamət verəcək təhsilin verilməsində, tələbələrin maraq, istedad və bacarıqlarına uyğun peşə seçimi etmələrində çox əhəmiyyətli bir dövrü ifadə edir. Demokratik cəmiyyətdə təhsil müəssisələrində təhsil liderinin həyata keçirməli olduğu ən mühüm məsələ, bütün təhsil prosesi iştirakçılarının öz məqsədlərinə çatmağını təmin etmək üçün effektiv struktura malik təhsil müəssisələri formalaşdırmaqdır. Təhsil menecerləri təhsil müəssisələrində təhsilalan mərkəzli təhsil anlayışından başlayaraq, təhsilalanlara, işçilərə və digər idarəetmə prosesi iştirakçılarına təsir və məqsədlər yönündə istiqamətləndirmə edə bilən bir təhsil lideri olması təşkilati fəaliyyətin təmin olunmasında böyük əhəmiyyət daşıyır. Buna görə də müasir dövrümüzdə və gələcəkdə də təhsil idarəetməsində mühüm rol oynayan təhsil menecerlərindən liderlik davranışlarına malik olmaları gözlənilir.

Fərzanə SƏMƏDZADƏ,

“Azərbaycanda məktəb və maarifçilik ənənəsi: tarixdən gələcəyə” mövzusunda yazı müsabiqəsinin qalibi